

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 5. 2021. Issue 1-2.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 5. 2021. Issue 1-2. Podgorica, December 2021.

Editor in Chief: Adnan Prekić

Editors: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 5. 2020. Issue 1-2. Podgorica, December 2021.

CONTENTS:

MONTENEGRIN-OTTOMAN BORDER RELATIONS AFTER THE BERLIN CONGRESS OF 1878

Ivan TEPAVCEVIC p. 7

AUSTRO-HUNGARIAN INTELLIGENCE SERVICE IN MONTENEGRO (1914–1916)

Milan SCEKIC p. 21

INDEX OF THE CYCLE OF MONEY-THE CASE OF MONTENEGRO

Constantinos CHALLOUMIS p. 41

THE ROLE OF THE MONTENEGRIN PROSECUTOR'S OFFICE IN THE CASE OF DEPORTATION OF REFUGEES

Balša DELIBASIC p. 59

PERCEPTION ON JULY 13 IN MONTENEGRIN NEWSPAPERS AFTER THE WAR OF THE 1990s

Vukadin NISAVIC p. 81

THE BRITISH EMPIRE'S INTEGRATION OF PRECOLONIAL NIGERIA INTO THE BRITISH COLONIAL ECONOMY AND ITS CONSEQUENCES

Olawale Olufemi AKINRINDE, Abdullah Abdulazeez OSUWA p. 99

REVIEWS:

SCIENTIFIC CONFERENCE: POST-SOCIALIST IDENTITY OF MONTENEGRO

Jovan MUHADINOVIC p. 115

A CAPITAL WORK OF UNIVERSAL VALUE–Presentation of the book: The red idea of Montenegro

Milan SCEKIC p. 121

ABOUT METHODOLOGY, STRUCTURE, CONTENT – Presentation of the book: Modern History of Montenegro 1988–2017

Zivko ANDRIJASEVIC p. 127

FLOOD, EARTHQUAKE, SMOG – Presentation of the proceedings:

Contributions to the ecohistory of Bosnia and Herzegovina in the 20th century

Minela RADUSIC p. 135

THE FIRST PRESIDENT OF SLOVENIA– Presentation of the book: Milan Kučan - The first president of Slovenia

Amel DURUTLIC p. 141

THE ALTERNATIVE – Presentation of the book: An alternative history of Serbia

Milan SCEKIC p. 147

PROCEEDINGS: MONTENEGRO THREE DECADES AFTER THE DEMOLITION OF THE BERLIN WALL

Vukadin NISAVIC p. 153

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS p. 159

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 5. 2020. Issue 1-2. Podgorica, December 2021.

SADRŽAJ:

POGRANIČNI ODNOSI IZMEĐU CRNE GORE I OSMANSKOG CARSTVA NAKON BERLINSKOG KONGRESA 1878.

Ivan TEPAVČEVIĆ str. 7

AUSTROUGARSKA OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA U CRNOJ GORI (1914–1916)

Milan ŠČEKIĆ str. 21

INDEKS KRETANJA NOVCA-SLUČAJ CRNE GORE

Constantinos CHALLOUMIS str. 41

ULOGA CRNOGORSKOG TUŽILAŠTVA U SLUČAJU DEPORTACIJA IZBEGLICA

Balša DELIBAŠIĆ str. 59

PERCEPCIJA 13. JULA U CRNOGORSKIM NOVINAMA NAKON RATA DEVEDESETIH

Vukadin NIŠAVIĆ str. 81

INTEGRACIJA PRETKOLONIJALNE NIGERIJE U BRITANSKU KOLONIJALNU EKONOMIJU I NJENE POSLJEDICE

Olawale Olufemi AKINRINDE, Abdullah Abdulazeez OSUWA str. 99

PRIKAZI I OSVRTI:

NAUČNA KONFERENCIJA: POST-SOCIJALISTIČKI IDENTITET CRNE GORE

Jovan MUHADINOVIĆ str. 115

KAPITALNO DJELO UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI– Prikaz knjige:
Crvena ideja Crne Gore

Milan ŠČEKIĆ str. 121

O METODOLOGIJI, STRUKTURI, SADRŽAJU – Prikaz knjige:

Moderna istorija Crne Gore 1988–2017

Živko ANDRIJAŠEVIĆ str. 127

POPLAVA, ZEMLJOTRES, SMOG – Prikaz zbornika radova:

Prilozi ekohistoriji Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću

Minela RADUŠIĆ str. 135

PRVI PREDSJEDNIK SLOVENIJE – Prikaz knjige:

Milan Kučan – Prvi predsjednik Slovenije

Amel DURUTLIĆ str. 141

ALTERNATIVE – Prikaz knjige: Alternativna istorija Srbije

Milan ŠČEKIĆ str. 147

ZBORNIK RADOVA: CRNA GORA TRI DECENIJE NAKON RUŠENJA

BERLINSKOG ZIDA

Vukadin NIŠAVIĆ str. 153

UPUTSTVA ZA AUTORE str. 159

Review

O METODOLOGIJI, STRUKTURI, SADRŽAJU

Prikaz knjige: Š. Rastoder/ N. Adžić, *Moderna istorija Crne Gore 1988–2017. od Prevrata do NATO pakta*, Podgorica, 2020.

Zivko ANDRIJASEVIC

University of Montenegro – History department, Montenegro
Danila Bojovica bb, Niksic, Montenegro
email: ziman@at-com.me

Knjiga „Moderna istorija Crne Gore 1988–2017. – od Prevrata do NATO pakta”, čiji su autori Šerbo Rastoder i Novak Adžić, objavljena je u Podgorici 2020. godine. Riječ je o istoriji savremene Crne Gore ili istoriji koja obuhvata posljednjih tridesetak godina čiji smo savremenici. Knjiga je objavljena u tri toma, ukupno 1.776 strana, od čega su 325 strana ilustracije. Na osnovu obima knjige, izvjesno je da o ovom periodu istorije Crne Gore do sada nije pisano u tolikom opsegu, što navodi na zaključak da ova tri toma nijesu tek pregled crnogorske prošlosti od 1988. do 2017. godine, već njena cjelovita i sveobuhvatna istorija. Nije mi poznato da je u istoriografiji napravljen pregled tridesetogodišnje istorije Crne Gore na 1.450 strana, tako da ovaj obim, ipak, sugerise sveobuhvatnost i cjelovitost. U predgovoru knjige autori, nažalost, nijesu iznijeli stav o pretenzijama svog djela, osim što su naveli da je sve što su napisali „daleko od iluzije konačnog i dovoljnog” (što se može tumačiti i kao uobičajena fraza akademske otmenosti), te da je svako poglavlje knjige „primjereno posebnim monografijama”. Budući da knjiga ima osamnaest poglavlja, teško mi je da zamislim istoriju Crne Gore od 1988. do 2017. u osamnaest tomova, kao publikaciju koja je blizu ideala konačnog i dovoljnog.

„Moderna istorija Crne Gore 1988–2017” nesumnjivo predstavlja veliki historiografski poduhvat, jer knjigu ovakvog obima nije lako napisati. Za uvažavanje je autorski napor da se sistematizuju znanja o našoj nedavnoj prošlosti, i da se za takav poduhvat prikupe odgovarajući izvori. Nesumnjivo da je ovom knjigom

napravljen osnovu za svaki budući rad na izučavanju istorije ovoga vremena, nezavisno od toga kako će je novi istraživači vrednovati. Ali ovo pionirsko i značajno historiografsko djelo ima i izvjesnih nedostataka, o kojima želim ponešto da kažem. Djelo najprije ima metodoloških slabosti, tačnije metodoloških pogrešaka i nedosljednosti. Djelo je zatim u ponečemu problematično sa stanovišta strukture, i napokon, ima izvjesnih nedostataka u sadržaju.

Najprije o naslovu knjige. Autori su se opredijelili za naslov koji na našem jeziku najdirektnije znači – moderno napisana istorija Crne Gore, tj. istorija napisana u duhu novog vremena ili pisana novom naučnom metodologijom. Tek u prenosnom smislu moderna istorija Crne Gore bi se mogla smatrati za istoriju savremene Crne Gore. Zato bi na našem jeziku, za razliku od engleskog, možda bio prikladniji naslov: „Istorija moderne Crne Gore”. U naslovu knjige navedeno je i hronološko određenje djela. Hronološke granice „moderne Crne Gore” autori su označili 1988. i 2017. godinom. Što se to toliko značajno desilo 1988. godine, da bi se ona mogla smatrati početnom hronološkom granicom ovog razdoblja povijesne moderne? Autori imaju u vidu oktobarska dešavanja 1988. godine, kada je u Crnoj Gori došlo do demonstracija protiv crnogorske vlasti i ova dešavanja označavaju u naslovu kao „Prevrat”. Ali do prevrata je došlo 1989. godine. Januara 1989. došlo je do demonstracija i tek tada je vladajuća garnitura podnijela ostavke. U publicistici i kolokvijalnom govoru ovaj se događaj naziva „Prevrat ‘89” i autori su dobro uradili kada su događajne granice označili: „Od Prevrata do NATO pakta”, ali su pogriješili godinu „Prevrata”. Zato bi hronološko određenje knjige trebalo da bude: 1989–2017. Događajne granice smo već naveli: „Od Prevrata do NATO pakta”. U ovom podnaslovu postoji jedan stručni i jedan terminološki problem. Stručni problem je upotreba termina „Prevrat”. Kao što je već navedeno, to je kolokvijalni izraz, koji je korišćen u nekim publicističkim zapisima, a ne zvanični ili naučno opravdani naziv za događaj iz 1989. godine. Uglavnom su naziv „Prevrat” koristili pobornici smijenjene političke garniture, dok su organizatori i učesnici „Prevrata” svome djelu dali dopadljivo i avangardno ime: „Antibirokratska revolucija”. Pravo govoreći, ono što se desilo januara 1989. više je bio prevrat nego revolucija, ali za pisca istorije znakovitiji je naziv „Antibirokratska revolucija” nego „Prevrat”, osim ako ne navede „Prevrat ‘89”. A autori ove knjige to nijesu naveli, a nijesu ni mogli, jer su Prevrat smjestili u 1988. godinu. Navesti samo „Prevrat” – to baš ništa ne znači. Historiografsko značenje jedino ima „Prevrat ‘89”. I još dvije rečenice o drugom graničnom događaju, „NATO paktu”, i njegovoj jezičkoj problematičnosti.

U skraćenici „NATO” posljednje slovo označava pakt. Napisati „NATO pakt” isto je kao da napišete SFRJ Federacija.

Pored izvjesnih problema u naslovu, knjiga ima i problema sa stručnošću njenih prvih čitalaca, i to dok je još u rukopisu bila. Riječ je, naravno, o recenzentima, odnosno, stručnjacima koji bi trebalo da poboljšaju rukopis i meritorno ocijene ono što su autori uradili. Podrazumijeva se da se za recenzente biraju stručnjaci koji se bave naukom ili tematikom kojoj knjiga pripada. U ovom slučaju to je istorija Crne Gore savremenog doba. Navodimo imena recenzenata tri toma ove knjige: Ilija Vujošević, Husnija Kamberović, Sonja Biserko, Latinka Perović, Srđan Darmanović, Hrvoje Klasić, Milan Popović, Smail Čekić, Nevenka Tromp. Sve su ovo, nesumnjivo, ugledna imena, ali ni jedan se od njih, kao istoričar, nije bavio istorijom moderne Crne Gore. Većina i nijesu istoričari. Ilija Vujošević je profesor Elektrotehničkog fakulteta i predsjednik jedne opozicione partije u periodu kojim se knjiga bavi. Husnija Kamberović je istoričar koji je bavi istorijom BiH u Jugoslaviji. Sonja Biserko nije istoričarka, isto kao ni Srđan Darmanović, Milan Popović, Nevenka Tromp. Smail Čekić jeste istoričar, isto kao Hrvoje Klasić i Latinka Perović, ali se nikada nijesu neposredno bavili istorijom Crne Gore. Zbog toga mislim da na prostoru nekadašnje Jugoslavije nije objavljena historiografska knjiga sa ovoliko nekompetentnih recenzenata, na čelu sa profesorom elektrotehnike i energetike. Ne umijem da objasnim kako je moguće da autori dozvole da im se ovakav presedan desi, upravo imajući u vidu njihovu kompetentnost.

A sada o strukturi knjige. Knjiga, kao što je već rečeno, ima osamnaest poglavlja, i ja moram navesti njihove nazive da bi čitaocu bilo jasno u čemu je problem ili slabost njene strukture. Prvi tom ima četiri poglavlja: 1. Umjesto uvoda (Crna Gora u Jugoslaviji 1945–1989); 2. Antibirokratska revolucija i prevrat u Crnoj Gori; 3. Crna Gora i ekonomski program Anta Markovića; 4. Dva oka u glavi jedan front. Drugi tom takođe ima četiri poglavlja: 1. Ratovi u kojima nijesmo učestvovali; 2. Bilansi ratnih avantura; 3. Fašizacija društva; 4. Ekonomija kao grana rata. Treći tom ima deset poglavlja: 1. Politički život u Crnoj Gori do 1997; 2. Raskol ili bitka za nasljeđe 1997; 3. Preslaganje razvaljenog (1997–2006); 4. Rat SRJ sa NATO paktom i Crna Gora 1999; 5. Odnos Crne Gore sa međunarodnom zajednicom (1999–2001); 6. Politički život u Crnoj Gori (1998–2002); 7. Stvaranje državne zajednice SCG (2002–2006); 8. Na putu ka referendumu; 9. Od referenduma do članice NATO pakta (2006–2017); 10. Put Crne Gore ka EU i NATO.

Matematičke proporcije nijesu presudno važne za historiografiju, ali mogu ponekad nešto da znače, pa i da pokažu. Što nam govore o strukturi ove knjige? Najprije, da se njena dva toma i 150 strana trećeg, odnose na istoriju Crne Gore od 1988. do 1997. godine, a da su istoriji Crne Gore od 1997. do 2017. posvećene dvije trećine trećeg toma. Dakle, desetogodišnji period od 1988. do 1997. dobio je dvostruko više prostora od dvadesetogodišnjeg perioda od 1997. do 2017. godine. Ili da se poslužimo paginacijom: U knjizi od 1.776 strana, istorija Crne Gore od 1988. do 1997. završava se na 1.256. stranici, a istorija od 1997. do 2017. počinje na 1.257. stranici, a završava se na 1.658. stranici. Dvadeset godina istorije na 400 strana, a deset godina istorije na više od hiljadu! Same za sebe, ove brojke ne moraju baš ništa da znače. Dešava se da pisac istorije napiše dvostruko više strana o periodu koji je trajao pedeset godina, nego o periodu koji je trajao tri vijeka. Primjera radi, kada pišete istoriju Crne Gore od Duklje do referendumu, bićete prinuđeni da dvostruko više prostora date periodu XX vijeka, nego srednjovjekovnom razdoblju, koje je trajalo sedam vjekova. To je diktat sume znanja. Ali ne znam koliko bi takav diktat mogao da važi za istoriju perioda od trideset ili pedeset godina XX i XXI vijeka, kada o svakoj godini ili deceniji postoji gotovo ista suma znanja? Da li bi autori ove trotomne knjige mogli da se brane argumentom da su za prvih deset godina imali mnogo više izvora, nego za narednih dvadeset? Naravno da ne bi, jer im je za čitav tridesetogodišnji period najvažniji izvori istovjetan, a to je štampa. U količini tog izvornog materijala za 1995. i 2005. nema znatnije razlike. Prema tome, ovaj nesrazmjer se ne može opravdati nejednakim brojem izvora. Da razmotrimo sada da li se može opravdati sadržajem ili tematikom.

Podijelimo hronološki savremenu istoriju Crne Gore onako kako su je autori strukturom knjige podijelili – na period do 1997. i period od 1997. do 2017. godine. Ako je period od 1988. do 1997. zavrijedio dvostruko više prostora od dvadesetogodišnjeg razdoblja koje slijedi, upitajmo se koji su događaji i procesi mogli primorati autore da naprave takav nesrazmjer. Što se važno desilo od u istoriji Crne Gore od 1988. do 1997. godine? Prevrat '89, uvođenje parlamentarizma, crnogorski napad na Dubrovnik, raspad Jugoslavije, stvaranje zajedničke države sa Srbijom, ekonomske sankcije. U okruženju Crne Gore došlo je do rata u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH, ali se ovi ratovi ne mogu tretirati kao dio istorije Crne Gore, već se historiografski obrađuje samo zvanična crnogorska politika prema njima i stav crnogorske javnosti. Upravo ovim događajima i temama posvećeno je više od dvije trećine „Moderne istorije Crne Gore”. Da navedemo kojim je događajima i temama

posvećen ostatak: Raskol u DPS-u, NATO intervencija, sukob sa Slobodanom Miloševićem, stvaranje Državne zajednice SCG, referendum o nezavisnosti, evroatlanska politika Crne Gore, članstvo u NATO. Upoređujući važnost događaja i procesa do 1997. i nakon nje, ne čini mi se da su događaji i procesi do 1997. toliko važniji i markantniji da bi zasluživali takvu upadljivu prostornu dominaciju u knjizi. Što se tiče važnosti dešavanja do 1997. i nakon nje, mišljenja sam da je dvadesetogodišnji period crnogorske političke i državne emancipacije poslije 1997. godine važniji i sadržajniji, nego period crnogorske destrukcije koji mu prethodi. Dakle, to je moje mišljenje, bez pretenzije da ga branim kao jedino ispravno.

U strukturi knjige postoji još jedan problem, koji dovodi u pitanje obavezujuće principe istorijske nauke – postupnosti i kauzalnosti. Autori su u prvom tomu knjige pisali o političkom životu Crne Gore i politici crnogorske vlasti devedesetih godina XX vijeka, dok su tek u trećem tomu pisali o parlamentarnim i predsjedničkim izborima od 1990. do 1997. godine, stranačkoj strukturi crnogorske političke scene i njihovim političkim programima. To znači da u prvom tomu možete čitati o najvažnijim političkim događajima i ličnostima, ali prije toga vam autori nijesu objasnili ko čini političku scenu Crne Gore, na kojim izborima je ona formirana, koja su programska polazišta političkih stranaka, ko čini opozicionu skupinu u Crnoj Gori... Autori vam u prvom tomu saopštavaju stavove stranaka u Skupštini Crne Gore, ali vam prije toga nijesu rekli kakvog je sastava Skupština nakon prvih, drugih i trećih parlamentarnih izbora. Čitalac se o tome može informisati jedino ako uzme u ruke treći tom. Autori u prvom tomu jedino kažu da je izborima 1990. završena epoha jednopartizma i da je na ovim izborima vlast osvojio SKCG na čelu sa Momrom Bulatovićem, koji je izabran za predsjednika Crne Gore. Kakva je bila politička scena nakon ovih izbora, autori ne kažu ni riječ. Isto kao ni nakon izbora 1992. i 1996. godine. Informacije ove vrste možete naći tek u trećem tomu. Tek u trećem tomu naći ćete i odjeljak „Nastanak i razvoj političkih stranka” i iz teksta se informisati o njihovom stvaranju i razvoju, a sve to nakon što ste u dva toma čitali kako su djelovale. Naravno da se tako ne može pisati. Zamislimo da neki student istorije ili doktor istorijskih nauka napiše članak rad o Crnoj Gori u Drugom svjetskom ratu, i da na prvih trideset stranica ukaže na najvažnije događaje od Trinaestojulskog ustanka, a nakon tridesete stranice navede sve što treba o italijanskoj okupaciji Crne Gore i formiranju partizanskog, četničkog i zelenaškog pokreta. Dobar stručni recenzent dao bi mu sugestiju da poglavlje koje počinje od 31. stranice stavi na početak rada, jer su događaji koji slijede od 13.

jula 1941. godine, neobjašnjivi bez ovog poglavlja. Ili, zamislimo da su autori prvo poglavlje u prvom tomu, koje se odnosi na istoriju Crne Gore od 1945. do 1989. godine, stavili na kraj prvog toma? Naravno da bi to bilo pogrešno. U istorijskoj nauci nijesu dozvoljene hronološke inverzije, jer naučnu priču o nečijim prošlim životima ne možete ispričati redosljedom koji je drugačiji od onog kakav je uistinu bio.

Na problematičnost strukture knjige može da ukaže i ovaj podatak: u drugom tomu je gotovo tri stotine strana posvećeno odnosu Crne Gore prema ratovima na prostoru Jugoslavije (str. 487–773), dok je referendumu o nezavisnosti i njegovoj političkoj predistoriji posvećeno jedno poglavlje od trideset stranica (str. 1531–1562). Ne znam kojim bi se metodološkim ili saznajnim principima mogao objasniti ovakav nesrazmjer, ali za moje poimanje nauke kojom se bavim, nije opravdano da zvanični i nezvanični stavovi Crne Gore o ratnim sukobima u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH zavrjeđuju veću pažnju od referendumskog puta Crne Gore, koji je trajao nekoliko godina. Obnavljanje crnogorske države je, ipak, ključni događaj „moderne istorije” Crne Gore, a politički početak ovog događaja je u 1990. godini, kada je Liberalni savez Crne Gore proklamovao ideju o crnogorskoj nezavisnosti. Mislim da bi taj proces obnove državnosti ipak zasluživao jedno poglavlje u knjizi.

Na osnovu sadržaja knjige može se zaključiti da u njoj izrazito dominira politička istorija Crne Gore, te da se politička istorija u velikoj mjeri svodi na, uslovno rečeno, istoriju crnogorske vlasti. U knjizi je nevelika pažanja posvećena političkom djelovanju opozicije, nevezano za izborni proces, kao i djelovanju nepolitičkih organizacija i pojedinaca u političkom životu, koje se ne mora isključivo odnositi na kritiku rata u okruženju. Ukoliko želite da saznate nešto više o političkom djelovanju LSCG, Narodne stranke, stranaka manjinskih naroda, ova knjiga vam neće biti od velike koristi. Isto bi se moglo reći i za DPS. Dakle, ovdje prikazana politička istorija Crne Gore, uglavnom je istorija crnogorske vlasti.

Da je riječ o knjizi koja je, u stvari, politička istorija Crne Gore, potvrđuju i podaci o onome čega u njoj nema. Od 1988. do 2017. godine došlo je do drastičnih transformacija crnogorskog društva, novih populacijskih tendencija, unutrašnjih migracija, devijacija, destrukcije, novih socijalnih fenomena, formiranja nove nacionalne strukture... O ovom trodecenijskom preobražaju crnogorskog društva, u knjizi nema ni jednog pasusa. Nema čak ni elementarnih podataka sa zvaničnih popisa, koji su od 1988. do 2017. godine sprovedeni tri puta. Zar nije od značaja

da se u ovih 1.700 strana nađu njihovi rezultati ili analiza? Istina, neke podatke sa popisa možemo naći u jednoj fusnoti na kraju trećeg toma. Ni moderna istorija Crne Gore, niti istorija moderne Crne Gore to uistinu ne mogu biti bez ukazivanja na najvažnija obilježja socijalnih procesa i struktura.

U periodu od 1989. do 2017. došlo je do formiranja mnogih institucija, koje ne pripadaju oblasti politike ili javne uprave, zatim do stasavanje jedne nove generacije u kulturi, do novih pojava i tendencija u nauci i obrazovanju, novih nacionalnih politika. O svemu tome nećete u ovoj voluminoznoj knjizi pronaći ni jednu stranicu. Knjiga koja bi trebalo da ponudi cjelovit pogled na savremenu istoriju jednog društva, morala bi da ima i ove tematske segmente. Ako ih nema, onda bi trebalo da ima adekvatniji naziv: „Politička istorija Crne Gore”. Jedino čega u knjizi ima iz društvene istorije, to je ekonomski život Crne Gore, i to samo djelimično, kao i nesređeni osvrt na crnogorsku medijsku scenu. Poglavlje „Ekonomija kao grana rata” odnosi se na period od 1991. do 1997. godine, a odjeljak „Neke osobenosti ekonomskog razvoja Crne Gore 1989–2017” donosi samo neke ekonomske fragmente. Inače, ovaj odjeljak ima 14 stranica, od čega trećinu čine tabele i grafikoni. I odjeljak o medijima predstavlja nesređeni zbir fragmenata. Tako će autor na 641. strnici navesti da je početkom devedesetih osnovan nedjeljnik „Monitor”, da je 1994. počela s radom Antena M, 1997. televizija Blue Moon, a septembra iste godine dnevnik „Vijesti”. Zašto jedino nije navedena godina osnivanja „Monitora”, pa i dato nešto više podataka o ovom mediju, njegovoj uređivačkoj politici i ulozi? I onda na 666. i 667. dobijate ono što nedostaje: godinu osnivanja i podatke o uredništvu i uređivačkoj politici. Dosta neobičan metod strukturiranja teksta.

U ovoj knjizi, koja je dominantno politička istorija Crne Gore od 1988. do 2017. godine, moralo bi se da nađe mjesta i za tri važna pitanja: državno, nacionalno i crkveno. No, o ovim pitanjima je uzgred i posredno pisano. Istorija moderne Crne Gore zaista zahtijeva da se svakoj od ovih tema posveti jedno poglavlje, jer su one zaista predstavljale najvažnije graničnike u političkom, i uopšte društvenom, životu Crne Gore. Što je crnogorska politika, a da nije borba između dva stanovišta o državnom statusu Crne Gore nakon nestanka Jugoslavije ili sučeljavanje dvije nacionalne mitologije? Takođe, čitalac ili istraživač koji se interesuje za život bilo koje nacije u Crnoj Gori poslije nestanka Jugoslavije, s razlogom očekuje da u „Modernoj istoriji Crne Gore 1988–2017” pronađe barem osnovne podatke o tome. Samo da pomenem da je u ovom periodu konstituisana jedna nova nacija u

Crnoj Gori, kojoj pripada više od 8% stanovništva, ili da je ozvaničen i kodifikovan crnogorski jezik. O tome nema ni jedne riječi.

U ovom osvrtu navedena su opšta zapažanja o metodologiji, strukturi i sadržaju „Moderne istorije Crne Gore”. Izostalo je mnogo toga na što je takođe bilo moguće ukazati: na podjele unutar poglavlja, sadržaj poglavlja, karakter i količinu znanja u poglavljima, ocjene i konstatacije, utemeljenost nekih sudova ili njihovo upadljivo odsustvo, bespotrebno i besmisleno mamutsko formatiranje fusnota... Ali sve to što je izostalo, čini mi se da ne dovodi u pitanje utemeljenost kritičkih sudova i argumenata, koji su o knjizi saopšteni.